

УДК 159.9.07:316.6

КРЯЖ І.В., БАЄВА К.О.

доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри прикладної психології Харківського національного університету імені В. Н.

Каразіна, м. Харків;

бакалавр психології, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ЕКОЛОГІЧНА СТУРБОВАНІСТЬ ЯК УМОВА ЕКОЛОГІЧНО ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Вивчаються зв'язки екологічної стурбованості з переконаннями відносно контролю, уявленнями про нормативні екологічно значущі дії та копінг-стратегіями в контексті екологічно відповідальної поведінки

Ключові слова: *екологічна стурбованість, екологічно відповідальна поведінка, суб'єктивний контроль, екологічна самоефективність, інтернальність, проекологічна особиста норма, копінг – стратегії.*

Постановка наукової проблеми. Ми живемо в час швидких змін екологічного стану нашої країни і світу в цілому, які, на жаль, не можна назвати позитивними. Ці глобальні екологічні зміни, насамперед, пов'язані з такими діями людей відносно довкілля, які базуються на упевненості, що природа є невичерпним джерелом для задоволення будь-яких людських потреб. Така споживча позиція та відповідна їй поведінка з часом становить під загрозу не лише благополуччя, а й саме існування людини та інших живих істот на нашій планеті. Тому так важливе вивчення екологічних установок особистості, які визначають екологічно значущу поведінку, зокрема, це установки на сприйняття та оцінювання екологічних проблем й загроз, що вони несуть, як значущих.

Такою установкою є екологічна стурбованість, яка визначає особистісне емоційне ставлення до екологічних проблем, занепокоєння ними. Якщо ця установка не виражена, то людина не сприймає екологічні проблеми як важливі для неї та не прагне вирішити їх або просто заперечує їх існування [5; 10; 20; 24]. Тому є підстави розглядати екологічну стурбованість як важливу детермінанту екологічно релевантної поведінки. При цьому, екологічно релевантна поведінка визначається як така сукупність конкретних дій та вчинків людей, такі форми взаємодії людини з довкіллям, які можуть призводити як до позитивних, так й до негативних наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екозберігаючу поведінку визначають такі аспекти екологічної стурбованості, як визнання цінності та прав всіх живих істот, усвідомлення людиною своєї єдності з природою, що пов'язані з біоцентричним світогля-

дом. Саме біоцентризм є підґрунтям для біосферного занепокоєння – емоційно забарвленого розуміння, що людські дії призводять до значних екологічних змін і становлять безпосередню загрозу благополуччю екологічних систем [5; 24; 25]. В роботах першого автора цієї статті було встановлено, що саме домінування біосферної орієнтації над орієнтацією фінансово-економічною при оцінці антропогенних екологічних змін й розкриває суть екологічної стурбованості як такого смислового утворення, що обумовлює проекологічну спрямованість поведінки [5; 6].

Згідно теорії плануємої поведінки А.Ейджена, поряд з екологічною стурбованістю проекологічну поведінку обумовлюють також переконання відносно норм та переконання відносно контролю, при цьому вплив цих трьох детермінант на проекологічну поведінку опосередкований проекологічним наміром [14; 19; 30]. Переконання відносно контролю, тобто уявлення про можливості суб'єкта регулювати події, коли йдеться про екологічну кризу, відбивають складний характер антропогенного впливу на стан екологічного оточення. Оскільки екологічні проблеми є масштабними, а екологічні наслідки вчинків, як правило, не помітні відразу, людям важко сприймати екологічні проблеми як залежні від них особисто, на які вони можуть вплинути. Навіть знаючи про екологічні проблеми, людина може казати собі, що такі проблеми залежать від держави, людства в цілому. Або, що ці проблеми виникають самі собою, оскільки закладені в самому довікллі [7; 9; 11]. На разі суб'єкт демонструє екстернальний локус контролю в екологічній сфері. Подібне ставлення до екологічних проблем пов'язане з оцінкою екологічних загроз як таких, що не мають шляхів вирішення, й така оцінка, в свою чергу, може призводити до уявлення про неможливість впоратися з цими проблемами, тобто – до низької самоефективності в сфері екологічних порушень.

Згідно з А. Бандурою, самоефективність – це «віра в власні можливості впоратися з важкими життєвими ситуаціями» [14, 2]. Іншими словами, самоефективність – це переконання, віра людини в успішність своїх дій в тій чи іншій ситуації. Такі переконання будуються на особистих уявленнях людини, котрі не позбавлені спотворення і не завжди можуть бути об'єктивними, але напряму впливають на рішення та поведінку людини в різних сферах життя, в тому числі, й відносно довілля і екологічних проблем [1; 14; 15]. Людина з високим рівнем екологічної самоефективності буде сприймати екологічні проблеми з позиції суб'єкта – того, хто може щось вдіяти, вплинути на ситуацію, бо в такій людині є віра в можливість вирішення проблеми та переконання в тому, що невдачі при цьому не є приводом зупинятися [1; 14; 15].

Слід зазначити, що екологічна самоефективність може бути не тільки індивідуальною, але й колективною, яка відноситься до впевненості особистості в тому, що спільні людські дії, поєднані зусилля можуть викликати масштабні зміни. Вона базується на уявленнях про особисту самоефективність багатьох людей, що діють разом. Проте індивідуальна (особиста) і колективна екологічна самоефективність доповнюють одна одну [21; 22].

Самоефективність можна розглядати як генералізовану установку або диспозицію [13] особистості щодо контролю над ситуацією. Дещо інакшою диспозицією щодо контролю є локус контролю [23]. Стосовно екологічної сфери локус контролю проявляється у визначенні суб'єктом причин екологічних порушень, у визнанні або, запереченні людської відповідальності за антропогенну екологічну кризу. На перетині екологічної інтернальності та екологічної самоефективності виникає феномен екологічної відповідальності особистості, який поєднує в собі індивідуальну та колективну постаті. Визнаючи причетність людства до виникнення й поглиблення екологічної кризи та відчуваючи себе суб'єктом екоруйнуючих процесів, екологічно відповідальна людина зберігає віру в ефективність поєднаних людських проєкологічних зусиль й віру у свої можливості знизити власний екологічний слід.

В умовах, коли суспільство нехтує екологічними проблемами та спрямоване на екоруйнівний зріст споживання екологічних ресурсів, зворотнім боком екологічно відповідальної позиції особистості стає зростання психічної напруги. З огляду на це, а також враховуючи те, що екологічні загрози самі по собі є стресогенним фактором, актуальність при вивченні регуляції екологічно релевантної поведінки набуває використання особистістю відповідних копінг-стратегій [21; 22].

За визначенням Р.Лазаруса й С.Фолкмана, копінгом є когнітивні та поведінкові зусилля індивіда з метою управління вимогами, які, за суб'єктивною оцінкою, піддають його випробуванням або перевищують його ресурси [17]. На відміну від механізмів психологічного захисту копінг-стратегії є усвідомлюваними, це активна стратегія поведінки, спрямована на зміну ситуації [8; 12; 17]. Р.Лазарус й С.Фолкман розглядали два головні типи стратегій подолання стресів: проблемно-орієнтований та емоційно-орієнтований [17]. Пізніше було описано копінг-стратегію, сфокусовану на значенні проблеми, на її переосмисленні [18]. Стосовно екологічної проблематики, зокрема проблеми кліматичних змін, розглядаються три копінг-стратегії: сфокусована на вирішенні проблеми, сфокусована на значенні проблеми, применшення проблеми (емоційно-орієнтована) [21; 22].

Дослідженнями встановлений зв'язок копінг-стратегій у відповідь на глобальні екологічні зміни із екологічною самоефективністю та проекологічною поведінкою, а також виявлена залежність психологічного благополуччя підлітків та юнаків від їхніх копінг-стратегій [теж саме]. З іншого боку, є емпіричні підтвердження того, що екстремальні екологічні умови можуть сприяти реалізації особистісного потенціалу, посилювати ціннісно-сміслові аспекти відносин зі світом [2]. Це обумовлює питання про зв'язок копінг-стратегій з екологічною стурбованістю та з екологічною позицією особистості як такою в системі регуляції проекологічної поведінки. Під екологічною позицією розуміється спосіб осмислення екологічної дійсності, який заданий наразі через співвідношення біосферних та фінансово-економічних («грошових») установок на сприйняття екологічних загроз [5; 6].

Мета емпіричного дослідження. Метою нашого дослідження стало визначення місця екологічної стурбованості в системі регуляції екологічно релевантної поведінки. Для цього були вивчені зв'язки екологічної стурбованості з переконаннями відносно контролю, уявленнями про нормативні екологічно значущі дії та копінг-стратегіями в контексті екологічно відповідальної поведінки.

Методи дослідження та вибірка.

1. Для вивчення екологічної стурбованості був використаний опитувальник екологічних установок «ЕкО 30» (Кряж І. В. [6]) направлений на дослідження установок по відношенню до проблеми глобальних екологічних змін (30 тверджень). Містить 4 субшкали та загальну шкалу стурбованості глобальними екологічними проблемами, яка й використовувалася в даному дослідженні.

2. Для вивчення екологічно релевантної поведінки використаний опитувальник – самозвіт проекологічної поведінки в побуті П. Кейсі та К. Скота [16] в адаптації І. В Кряж, К. А. Андроннікової [3], який містить 10 пунктів (α Кронбаха за цією шкалою встановив 0.79).

3. Уявлення про нормативні екологічно значущі дії вивчалися за допомогою модифікованої І.В.Кряж [4] методики Розенцвейга. Стимульний матеріал складається з 16 зображень, з них 8 – спеціально розроблені ситуації обвинувачення, що моделюють екологічно значущі ситуації, ще 8 – стандартні ситуації (4 ситуації перешкоди та 4 ситуації обвинувачення). Після стандартної процедури надання відповідей респондентам пропонувалося ще раз подивитися на кожен малюнок та відмітити того з персонажів, на місці якого вони легше себе уявляють.

У даному дослідженні враховувалися три показники уявлень щодо екологічної норми: «обвинувач» – кількість виборів позиції «обвинувач» в екологічних ситуаціях; «нормальна ситуація» – кіль-

кість відповідей (в екологічних ситуаціях), в яких респондент оцінював спричинення шкоди екологічному оточенню як нормативну дію; «виправлю» – кількість відповідей, в яких обвинувачений виражає готовність / бажання виправити свою поведінку.

4. Опитувальник М. Ojala [24] екологічної самоефективності щодо проблеми зміни клімату (в адаптації І. В Кряж) був використаний нами для дослідження екологічної самоефективності. Містить 4 пункти (2 – індивідуальна, 2 – колективна самоефективність), α Кронбаха за цією шкалою встановив 0.78.

5. Для визначення рівня загальної інтернальності була використана «Шкала внутрішнього і зовнішнього контролю» Дж. Роттера.

6. Для вивчення копінг – стратегій був використаний опитувальник «Копінг-стратегії у відповідь на кліматичні зміни» М. Ojala [24] (в адаптації І. В Кряж). Складається з 15 пунктів, містить 3 шкали, які відповідають копінг – стратегіям: фокус на проблемі, фокус на значенні та фокус на зменшенні проблеми. Фокус на проблемі (3 пункти, α Кронбаха 0.65) передбачає визначення способів, які дозволять зробити свій внесок в вирішення проблеми кліматичних змін. Фокус на значенні (використані 4 пункти, α Кронбаха 0.48) пов'язаний з пошуком соціальної підтримки, зі смислами довіри спеціалістам, екологічним організаціям, з оптимізмом. Фокус на зменшенні проблем (4 пункти, α Кронбаха 0.63) проявляється в недооцінці проблеми, небажанні перейматися нею.

Для аналізу даних були використані метод рангової кореляції Спірмена, експлораторний факторний аналіз (метод головних компонент з обертанням Варимакс), множинний регресійний аналіз, моделювання структурними рівняннями. Статистична обробка проводилася за допомогою програмного пакету STATISTICA 6.

В дослідженні взяли участь 67 осіб (43 жінки і 24 чоловіки): 40 студентів (21 студент механіко-математичного факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна і 19 студентів механічного факультету ХНАДУ, середній вік – 21 рік), та 27 людей, які мають постійну роботу (середній вік – 31 рік).

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. За результатами кореляційного аналізу зв'язків екологічної стурбованості з копінг-стратегіями щодо проблеми кліматичних змін й проекологічною поведінкою в побуті та переконаннями про контроль й уявлення про нормативні дії в екологічній сфері був складений кореляційний граф (рис.1).

Екологічна стурбованість є центром кореляційного графу, маючи значущі кореляційні зв'язки з усіма показниками, окрім копінг-стратегії, сфокусованій на проблемі. При цьому копінг «фокус на проблемі» єдиний з трьох копінг-стратегій не має значущого зв'язку з проекологічною поведінкою в побуті, зате пов'язаний з внутрішнім

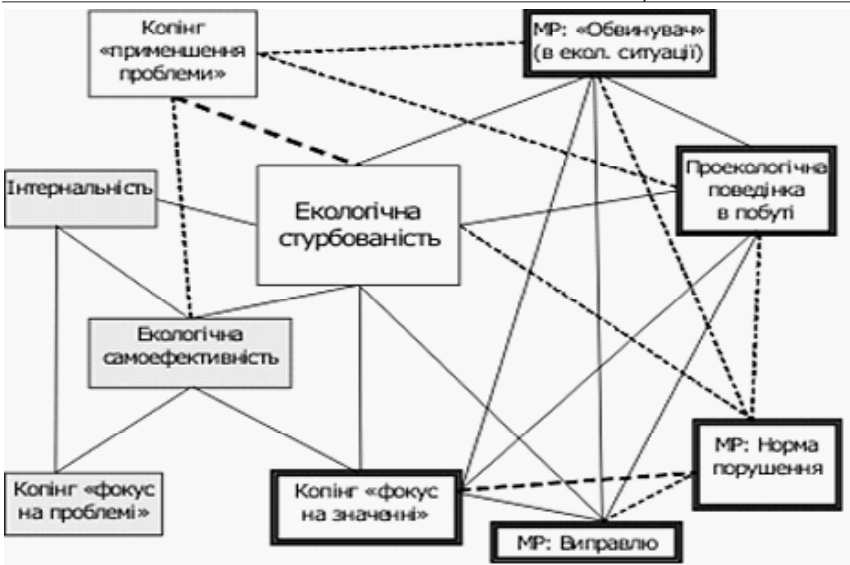

Рис.1 Кореляційний граф зв'язків стурбованості глобальними екологічними проблемами з іншими змінними (МР – показники, отримані за модифікованою методикою Розенцвейга)

локусом контролю. Як бачимо з рис.1, вплив екологічної стурбованості на копінг «фокус на проблемі» може бути опосередкований диспозиціями стосовно контролю. Нами була перевірена структурна модель, за якою екологічна самоефективність й загальна інтернальність є проявами латентного фактору – деякої загальної упевненості в своїй спроможності впоратися зі складними ситуаціями, зокрема екологічними, що є медіатором між екологічною стурбованістю та копінгом «фокус на проблемі». Така модель повністю підтвердилася (показники придатності моделі: $\chi^2/df=1,9/2$; $p=0,37$; RMSEA 0; GFI 0,99; AGFI 0,96).

Зауважимо, що прямий зв'язок екологічної стурбованості з проекологічною поведінкою в побуті є дуже слабким ($R=0,24$, $p=0,05$). Найсильніше проекологічна поведінка пов'язана з особистою екологічною нормою: прийняттям позиції «екологічного контролера» (обвинувача), готовністю виправити помилку, сприйняттям екодеструктивних дій за норму (коефіцієнти кореляції відповідно: 0,45 при $p<0,001$, 0,37 та 0,36 при $p<0,01$). Однак множинний регресійний аналіз показав, що при контролі над усіма іншими змінними лише прийняття ролі «екологічного обвинувача» є значущим предиктором для проекологічної побутової поведінки. Саме готовність виступити захисником екологічної норми визначає зв'язок з проекологічною поведінкою інших показників особистої екологічної

норми та копінгів «применшення проблеми» й «фокус на значенні». Вплив екологічної стурбованості на проекологічну поведінку також опосередкований роллю «екологічного обвинувача».

Окремо був розглянутий зв'язок екологічної стурбованості з копінгами, сфокусованими на значенні та на применшенні проблеми. За результатами множинної регресії, екологічна стурбованість здійснює безпосередній негативний вплив на стратегію применшення проблем (пояснює 43% загальної дисперсії цього показника), проте її позитивний вплив на копінг, сфокусований на значенні проблеми, опосередкований особистою проекологічною нормою.

Факторний аналіз виявив три фактори (пояснюють 61% загальної дисперсії): *проекологічної норми* (готовність виправити порушення, прийняття ролі обвинувача в екологічно значущій ситуації, проекологічна поведінка в побуті та копінг з фокусом на соціальному значенні екологічних змін протистоять визнанню екологічних порушень за норму); *контролю над ситуацією* (копінг з фокусом на проблемі, екологічна самоефективність, інтернальність); *ставлення до глобальних екологічних проблем* (екологічна стурбованість протистойть копінгу з фокусом на применшенні екологічних проблем).

Висновки і перспективи подальшого дослідження. В системі регуляції проекологічної поведінки викреслюються три взаємопов'язані параметри: проекологічної норми, особистого контролю, ставлення до глобальних екологічних змін. Осередком такої системи, її смисловим центром виступає екологічна стурбованість особистості, що розглядається як стурбованість глобальними екологічними змінами. Екологічна стурбованість напряму пов'язана з особистими екологічними нормами та генералізованими очікуваннями щодо контролю в екологічних ситуаціях та здійснює вплив на копінг-стратегії, відповідні глобальним екологічним змінам. Вплив на стратегії, сфокусовані на вирішенні екологічних проблем, опосередкований переконаннями щодо контролю, а вплив на стратегії, сфокусовані на значенні екологічних проблем, опосередкований особистою проекологічною нормою. Значний гальмуючий вплив екологічної стурбованості на стратегію применшення проблем є безпосереднім.

Результати даного дослідження, отримані на малочисельній вибірці, є попередніми та потребують подальшої перевірки та уточнення. Проте, вони вказують на функціонування окремих механізмів регуляції екологічно відповідальної поведінки залежно від того, йдеться про звичайні побутові дії або про дії у відповідь на глобальні загрози. Якщо в першому випадку вирішальними стають переконання про екологічну норму, в другому – переконання про особистий контроль. Разом із тим, відправною точкою в обох випадках є екологічна стурбованість.

Список використаних джерел

1. Бандура А. Теория социального научения / Альберт Бандура. – СПб.: Евразия, 2000. – 320 с.
2. Камынина И. В. Копинг-стратегии личности в экстремальных условиях жизнедеятельности: автореф. дис. к. психол. н. / Камынина Ирина Владимировна. – Хабаровск, 2008. – 26 с.
3. Кряж І.В. Екологічні установки як фактор екологічно відповідальної поведінки / Кряж І.В., Андроннікова К. А. // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Психологія». – 2011. – № 985. – Вип. 48. – С. 14-17.
4. Кряж И.В. Особенности репрезентации в обыденном сознании отношений «человек – природа»: дис. ... кандидата психол. наук. Спец.: 19.00.01. / Кряж Ирина Владимировна. – Харьков, 1995. – 166 с.
5. Кряж И.В. Психология глобальных экологических изменений: монография / И.В.Кряж. – Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. – 512 с.
6. Кряж И. В. Психология смысловой регуляции экологически релевантного поведения: Дис. ... докт. психол. н. по специальности 19.00.01. Приложения / Кряж Ирина Владимировна. – Харьков, 2013. – С.56-58.
7. Львовичкіна А.М. Основи екологічної психології / Львовичкіна А.М. – К.: МАУП, 2004. – 136 с.
8. Нартова-Бочавер С. А. «Coping behavior» в системе понятий психологии личности / С. А. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. – 1997. – Т. 18. – №5. – С. 20-29.
9. Панов В.И. Концепция устойчивого развития: экологическое мышление, сознание, ответственность / Панов В.И., Лидская Э.В. // Вестник МГТУ им. М.А. Шолохова. Социально-экологические технологии. – Вып. № 1. – Т.1. – 2012. – С.38-50.
10. Скребець В.О. Екологічна свідомість в умовах наслідків техногенної катастрофи: форми прояву, деформації, адаптогенез / В.О. Скребець // Наука і освіта. – 2002. – №6. – С. 19-28.
11. Шмелева И. А. Психологические аспекты экологического оптимизма / И. А. Шмелева // Вестник Санкт-Петербургского университета. – Сер. 12. – Вып. 1. Ч. I. – 2009. – С.24-33.
12. Хачатурова М. Р. Самоэффективность личности и ее связь с выбором копинг-стратегий поведения в межличностном конфликте / Хачатурова М. Р. // Альманах современной науки и образования. – № 9 (52). – 2011. – С.92-96.
13. Ядов В. А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности: Диспозиционная концепция. 2-е расширенное изд. / В. А. Ядов. – М.: ЦСПиМ, 2013. – 376 с.
14. Bamberg S. How does environmental concern influence specific environmentally related behaviors? A new answer to an old question / Sebastian Bamberg // Journal of Environmental Psychology. – 2003. – Vol. 23. – P. 21–32
15. Bandura A. Self-efficacy in Changing Societies / Ed. Albert Bandura. – Cambridge University Press, 1995. – 335 p.
16. Casey P. J., Scott K. Environmental concern and behaviour in an Australian sample within an ecocentric – anthropocentric framework// Australian Journal of Psychology. – 2006. – Vol. 58. – No. 2. – P. 57 – 67.

17. Folkman S. Coping as a Mediator of Emotion / S. Folkman, R. S. Lazarus // *Journal of Personal and Social Psychology*. – 1998. – Vol. 54. – P. 466-475.
18. Folkman S. The case for positive emotions in the stress process / S. Folkman // *Anxiety Stress Coping*. – 2008. – Vol. 21. – P.3-14.
19. Kaiser F. G. The proposition of a general version of the theory of planned behavior: predicting ecological behavior / Florian G.Kaiser, Heinz Gutscher // *Journal of Applied Social Psychology*. – 2003. – Vol. 33. – No 3. – P. 586-603
20. Kurz T. The psychology of environmentally sustainable behaviour: Fitting together pieces of the puzzle / T. Kurz // *Analyses of Social Issues and Public Policy*. – Vol. 2. – No. 1. – 2002. – P. 257–278.
21. Ojala M. Coping with Climate Change among Adolescents: Implications for Subjective Well-Being and Environmental Engagement / Maria Ojala // *Sustainability*. – 2013. – No. 5. – P. 2191-2209.
22. Ojala M. How do children cope with global climate change? Coping strategies, engagement, and well-being / M. Ojala // *Journal of Environmental Psychology*. – Vol.32 – 2012. – P. 225-233.
23. Rotter J. B. Internal versus external control of reinforcement: A case history of a variable / J. B.- Rotter // *American Psychologist*. - Vol.45. – 1990. – P. 489-493.
24. Stern P.S. Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior / P.S. Stern // *Journal of Social Issue*. – Vol. 56. – 2000. – P. 407-424.
25. Schultz W.P. The structure of environmental concern: concern for self, other people and the biosphere / P. Wesley Schultz // *Journal of Environmental Psychology*. – 2001. – Vol.21. – N4. – P.327-339.

Список використаних джерел

1. Bandura A. Теорія соціального наочення / Ал'берт Бандура. – СПб.: Евразія, 2000. – 320 с.
2. Камыніна І. В. Копінг-стратегії особистості в екстремальних умовах життєдіяльності: автореф. дис. к. психол. н. / Камыніна Ірина Владімірівна. – Харків, 2008. – 26 с.
3. Крjазь І.В. Екологічні установки як фактор екологічно відповідальної поведінки / Крjазь І.В., Андроннікова К. А. // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Психологія»*. – 2011. – № . 985. – Vip. 48. – С. 14-17.
4. Крjазь І.В. Особистості репрезентації в об'єднаному свідомості стосунку «людина – природа»: дис. ... кандидата психол. наук. Спец.: 19.00.01. / Крjазь Ірина Владімірівна. – Хар'ков, 1995. – 166 с.
5. Крjазь І.В. Психологія глобальних екологічних змін: монографія / І.В.Крjазь. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 512 с.
6. Крjазь І. В. Психологія смислової регуляції екологічних релевантних поведінок: Дис. ... докт. психол. н. по спеціальності 19.00.01. Прилучення / Крjазь Ірина Владімірівна. – Хар'ков, 2013. – С.56-58.
7. Л'овочкіна А.М. Основи екологічної психології / Л'овочкіна А.М. – К.: МАУП, 2004. – 136 с.
8. Нартова-Бочавер С. А. «Coping behavior» в системі поняття психології особистості / С. А. Нартова-Бочавер // *Психологічний журнал*. – 1997. – Т. 18. – №5. – С. 20-29.

9. Panov V.I. Konceptija ustojchivogo razvitiya: jekologicheskoe myshlenie, soznanie, otvetstvennost' / Panov V.I., Lidskaja Je.V. // Vestnik MGGU im. M.A. Sholohova. Social'no-jekologicheskie tehnologii. – Vyp. № 1. – T.1. – 2012. – S.38-50.
10. Pogorelov A.A. Samojeffektivnost' kak prediktor jeffektivnogo. i bezopasnogo povedeniya lichnosti / Pogorelov A.A. // Izvestija Juzhnogo federal'nogo universiteta. Tehnicheskie nauki. – Vyp. № 4. – T.129. – 2012. – S.140-145.
11. Skrebec' V.O. Ekologichna svidomist' v umovah naslidkiv tehnogennoi katastrofi: formi projavu, deformacii, adaptogenez / V.O. Skrebec' // Nauka i osvita. – 2002. – №6. – S. 19-28.
12. Trifonova E. A. Adaptacionnyj potencial lichnosti i psihosomaticeskij risk: Problema koping-kompetentnosti / Trifonova E. A. // Izvestija Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I. Gercena. – Vyp. № 155. – 2013. – S.71-83.
13. Shmeleva I. A.. Psihologicheskie aspekty jekologicheskogo optimizma / I. A. Shmeleva // Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. – Ser. 12. – Vyp. 1. Ch. I. – 2009. – S.24-33.
14. Hachaturova M. R. Samojeffektivnost' lichnosti i ee svjaz' s vyborom koping-strategij povedeniya v mezhlichnostnom konflikte / Hachaturova M. R. // Al'manah sovremennoj nauki i obrazovanija. – № 9 (52). – 2011. – S.92-96.
15. Jadov V. A. Samoreguljacija i prognozirovanie social'nogo povedeniya lichnosti: Dispozicionnaja koncepcija. 2-e rasshirennoe izd. / V. A. Jadov. – M.: CSPiM, 2013. – 376 s.
14. Bamberg S. How does environmental concern influence specific environmentally related behaviors? A new answer to an old question / Sebastian Bamberg // Journal of Environmental Psychology. – 2003. – Vol. 23. – P. 21–32
15. Bandura A. Self-efficacy in Changing Societies / Ed. Albert Bandura. – Cambridge University Press, 1995. – 335 p.
16. Casey P. J., Scott K. Environmental concern and behaviour in an Australian sample within an ecocentric – anthropocentric framework// Australian Journal of Psychology. – 2006. – Vol. 58. – No. 2. – P. 57 – 67.
17. Folkman S. Coping as a Mediator of Emotion / S. Folkman, R. S. Lazarus // Journal of Personal and Social Psychology. – 1998. – Vol. 54. – P. 466-475.
18. Folkman S. The case for positive emotions in the stress process / S. Folkman // Anxiety Stress Coping. – 2008. – Vol. 21. – P.3–14.
19. Kaiser F. G. The proposition of a general version of the theory of planned behavior: predicting ecological behavior / Florian G.Kaiser, Heinz Gutscher / Journal of Applied Social Psychology. – 2003. – Vol. 33. – No 3. – P. 586-603
20. Kurz T. The psychology of environmentally sustainable behaviour: Fitting together pieces of the puzzle / T. Kurz // Analyses of Social Issues and Public Policy. – Vol. 2. – No. 1. – 2002. – P. 257–278.
21. Ojala M. Coping with Climate Change among Adolescents: Implications for Subjective Well-Being and Environmental Engagement / Maria Ojala // Sustainability. – 2013. – No. 5. – P. 2191-2209.
22. Ojala M. How do children cope with global climate change? Coping strategies, engagement, and well-being / M. Ojala // Journal of Environmental Psychology. – Vol.32 – 2012. – P. 225-233.
23. Rotter J. B. Internal versus external control of reinforcement: A case history

- of a variable / J. B.- Rotter // American Psychologist. - Vol.45. - 1990. - P. 489-493.
24. Stern P.S. Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior / P.S. Stern // Journal of Social Issue. - Vol. 56. - 2000. - P. 407-424.
25. Schultz W.P. The structure of environmental concern: concern for self, other people and the biosphere / P. Wesley Schultz // Journal of Environmental Psychology. - 2001. - Vol.21. - N4. - P.327-339.

Кряж И.В., Баева К.О. Экологическая озабоченность как условие экологически ответственного поведения

Рассматривается место экологической озабоченности в системе регуляции экологически релевантного поведения. На основе анализа связей экологической озабоченности с убеждениями субъективного контроля, представлениями о нормативных экологически значимых действиях, экологически значимыми копинг-стратегиями и проэкологическим поведением в быту, выделяются механизмы регуляции экологически ответственного поведения.

Ключевые слова: экологическая озабоченность, экологически ответственное поведение, субъективный контроль, экологическая самоэффективность, интернальность, проэкологическая личная норма, копинг-стратегии.

Kryazh I.V., Baieva K.O. Environmental concern as condition of environmentally responsible behaviour

There are revealed three parameters that describe functioning of regulation systems of environmentally significant behaviour: personal norms to take pro-environmental actions, perceived behavioural control, and the attitude toward global ecological changes. The environmental concern considered as concern by global anthropogenic ecological changes acts as the meaning centre of such regulation system. Influence of environmental concern on pro-environmental behaviour in private-sphere is mediated by readiness of the subject to act in a role of the defender of environmental norm.

Environmental concern is directly connected with personal pro-environmental norms and perceived behavioural control (environmental efficacy and internal locus of control) and influences the coping-strategies corresponding to global ecological changes. Influence of environmental concern on the problem-focused coping is mediated by control beliefs. Influence on the meaning-focused coping is mediated by personal pro-environmental norm. The expressed braking influence of environmental concern on strategy of de-emphasizing the seriousness of ecological change is direct.

Results of research specify in two different mechanisms of regulation of environmentally responsible behaviour. In regulation of pro-environmental actions in private-sphere the basic role belongs to personal environmental norms. In regulation of the behaviour toward global environmental issues are solving control beliefs. In both cases ecological concern is a starting point for pro-environmental intentions.

Keywords: environmental concern, environmentally responsible behaviour, perceived behavioural control, pro-environmental norms, environmental efficacy, coping-strategies